Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Философия. Культурология. Политология. Социология». Том 23 (62). 2010. № 2. С. 51-56.

УДК 141.33: 572

МОДЕЛЮВАННЯ ЯК МЕТОД ОСМИСЛЕННЯ ЦІЛІСНОЇ ЛЮДИНИ У ПОСТНЕКЛАСИЦІ

Теліженко Л.В.

Стаття присвячена аналізу моделювання як методу осмислення цілісної людини у постнекласиці.
Ключові слова: *постнекласика, модель, моделювання, антропологічна цілісність, онтико-онтологічна дуальність.*

Предметом дослідженняя є метод моделювання, який застосовується щодо філософсько-антропологічної проблематики. **Ціль** статті – проаналізувати умови і перспективи застосування методу моделювання у постнекласичній раціональності.

У межах постнекласики на новій раціональній основі формується нове уявлення про цілісність людини, яке, принципово відрізняючись від класичного та некласичного, вимагає адекватного методологічного осмислення. Найбільш ефективним методом пізнання антропологічної реальності, яка вже не зводиться до окремих сторін та проявів людини, а пов’язується з її людиносвітовою сутністю як цілісністю, представляється моделювання як філософський спосіб відображення та пізнання дійсності. З’ясуванню специфіки моделювання як методу осмислення цілісної людини в постнекласиці, виявленню причин його ефективності присвячена дана робота.

У філософії поняття «модель» (від лат. modulus – міра, зразок, норма) найчастіше розуміється як «аналог певного фрагменту… реальності» [1, с. 382], «об’єкт – замісник, який… може заміняти об’єкт – оригінал» [2, с. 512], або як «система елементів, що відтворює певні сторони, зв’язки, функції предмета дослідження» [3]. Наприклад, за визначенням В. Штофа, модель є «мисленнєво уявна чи матеріально реалізована система, яка відображає і відтворює об’єкт так, що її вивчення дає нову інформацію про цей об’єкт» [4, с. 19]. Та оскільки реальністю є не тільки об’єктивний природний світ, а і соціокультурний світ, все існуюче взагалі як дійсність, то таке розуміння поняття «модель» має широкий методологічний зміст і вказує на те, що для побудови філософської теоретичної моделі людини як способу осмислення її цілісності немає методологічних обмежень. Так, сучасний американський теоретик моделювання М. Вартофський вважає, що «все, що завгодно може бути репрезентацією (тобто моделлю) всього іншого, оскільки все, що завгодно володіє нескінченною множиною властивостей, спільних для нього і чого завгодно ще» [5, с. 57]. Окрім того, на його думку, оскільки сама людина визначає, що є репрезентацією чогось, то моделлю може бути все, що вона таким вважає, теорія, гіпотеза, аналогія, поетичний образ і т. д. [там же].

Та на відміну від попередніх типів раціональності для постнекласики модельний спосіб дослідження антропологічної реальності є не тільки застосовуваним, а і

базовим, що вносить у сучасне осмислення людини принципово нові аспекти та значні переваги. Так, в межах класичної раціональності, де аналогом конструювання знань про людину, про її структуру, діяльність, поведінку була природа як завершена цілісність, специфіка моделювання полягала в тому, щоб відкриті одиничні особливості природи шляхом когнітивних зусиль дослідника перенести на людину, спрощуючи уявлення про неї до окремих сторін, фізичних проявів, лінійних зв'язків тощо. У класичну модель це внесло фрагментарність, механічність, не вписуваність власно людських якостей і особливостей, пов'язуваних з душею та духом, а, отже, і не відповідність моделі людини антропологічній реальності. Невипадково Гельвецій, розмірковуючи про людину, прийшов до висновку про те, що «людина є модель, виставлена для огляду її різними художниками: кожен розглядає деякі сторони її, ніхто ще не охопив її в цілому» [6, с. 11].

У некласичній раціональності, яка виникла в наслідок незгоди з таким спрощенням людини, відображеному в *механічній моделі*, і яка тепер навпаки зосередила увагу на внутрішньому світі людини, *моделювання як метод її осмислення виявився неприйнятним.* Онтологічно заданий внутрішній світ людини, який визнавався незалежним від природного, принципово не міг моделюватися. Неприродного походження, індивідуальний, неповторний світ, який вирізняє людину як особистість, вважалося за доцільне описувати, вказуючи лише на його екзистенційні прояви, але не моделювати у вигляді лінійних дедуктивно універсальних концептуальних схем. Цьому, зокрема, посприяли і відкриття в галузі квантової механіки, які показали відносність механічних моделей та труднощі моделювання, зумовлені співвіднесеністю об'єктів з засобами дослідження. Тому про модель в некласичній антропології мова йде, як правило, ретроспективно, коли вже із сучасних методологічних позицій з достатньою повнотою бачення тієї ситуації, як модель, схоплюється сама її сутність. Або ж мова йде, коли цілеспрямовано виявляється наявність елементів класичної моделі у некласичному баченні предмета чи явища. У постнекласичній раціональності звернення до моделювання як ефективного способу пізнання та відображення реальності зумовлене низкою причин. *Основна причина* звернення до моделювання викликана самим переходом науки до нового типу раціональності, особливістю якого є подолання традиційного розриву між суб'єктом і об'єктом, виявлення їх суб'єкт-об'єктної єдності як цілісності. У антропологію це внесло принципово нове розуміння цілісності людини як єдності «зовнішньої» і «внутрішньої» людини, яка в найбільш широкому онтологічному розумінні постає єдністю її як самодостатності, онтичності, та як частини середовища, онтологічності. Наявність відразу двох її взаємодіючих сторін як двох природ, онтичної та онтологічної, які, на відміну від традиційних підходів, структурно не можуть розглядатися відірвано одна від одної, зумовлює необхідність звернення до адекватного методу осмислення, яким і є моделювання. Адже структура, як доводить Умберто Еко, складається із систем, які утримуються внутрішньою зв'язаністю. А це означає побудову моделі «за допомого деяких спрощуючих операцій, які дозволяють розглядати явище з однієї єдиної точки зору» [7, с. 59, 63]. У даному разі антропологічна *модель дозволяє структурно уявити людину* проявленою частиною онтологічних субстанційних основ, спільних для

всього сущого, які є невід'ємною всеохоплюючою частиною самої людини. Відповідно утворювана онтико-онтологічна модель людини, що будується за дуальним принципом як одним із основних у постнекласиці, здатна упорядковувати набуті знання про людину всіх підходів та виробляти спільну точку зору про цілісність людини різних онтологій.

Необхідність звернення в межах постнекласики до модельного способу осмислення антропологічної цілісності зумовлена самою *складністю людини*, яка в якості діяльного компонента входить до складу гіперскладних систем, якими є людинорозмірні (В.С. Стьопин) чи людиномирні (В.В. Кізіма) системи. *В*иявлена с*кладність людини не тільки у структурному, а і в діяльному відношенні*, яка раніше не осмислювалася і не співвідносилася з людиною як носієм цієї складності, вперше постає в полі наукового зору і вимагає модельного відтворення, насамперед, антропологічних зв'язків і процесів, які тільки разом здатні нести уявлення про цілісність людини та її діяльну сутність. До того ж особливістю антропологічної складності тут виявилося те, що діяльність людини входить до складу антропологічної структури як жива дія чи процес, який уможливлює саме існування цієї структури, а структура, як наслідок, передбачає матеріально виражену сторону людини як природну основу процесів, та її матеріально не виражену сторону як стан чи результат цих процесів. Якщо використати до антропологічної структури-процесу усталені поняття, то вона складається з матеріального та ідеального, які перебувають у постійному взаємозв'язку і разом представляють людину як цілісність. Фактично, це означає раціональне визнання динамічної дуальної сутності людини, здатної через взаємодію в ній матеріального та ідеального розвиватися, максимально увідповіднюватися, перетворюючись на еволюційну цілісність. Тому модельність, як виявляється, закладена у самій природі постнекласичної методології, в її новому розумінні людини як дуальності, яка і є основою для становлення антропологічної цілісності.

Складність у даному разі зумовлена і зміною положення людини у світі, яка вже не відірвана від нього, а в ньому постійно перебуває, діючи і як його фізичний агент, і як моральний представник імпліцитно присутніх у ній соціокультурного та духовного світів, які, насамперед, і вирізняють її як людину. Мається на увазі, що таке не ізольоване від соціуму «представництво» в людині проявляється через свідомий вибір видів її діяльності, через надання певним із них пріоритетності, через моральну заборону на ті види, що зашкоджують іншим людям і світу. Або, як уже прийнято говорити в постнекласиці, через вибір ціннісно-цільових структур діяльності, пов'язаних з моральним проявом людини.

Слід зазначити, що постнекласична складність людини зумовлена і тим, що вона не є чимось сталим і назавжди визначеним. Подібно Універсуму, в ній відкривається багатоваріантність шляхів розвитку, які залежать не від зовнішніх умов, а від узгодженості її власних процесів, від її особистого внутрішнього стану, що вже з метою визначення оптимальних, кращих для неї шляхів розвитку вказує на *необхідність моделювання процесів*. До того ж процеси набувають нелінійного характеру розвитку, коли через біфуркаційні переходи в людині можуть утворюватися нові антропологічні структури, означаючи не тільки принципову зміну

якостей процесів, їх темпоральності, а і момент становлення антропологічної цілісності як *асимптотичного* (надшвидкого, миттєвого) *еволюціонування*.

То ж, для того, щоб теоретично спробувати відтворити в людині як цілісності ці одночасні і взаємопов'язані нелінійні зв'язки і процеси та дати їм адекватну філософську інтерпретацію, виникає необхідність *мисленнєвого експериментування (яким і є філософська модель)* з образом людини, що складається як із емпірично виявлених попередніми типами раціональності її особливостей, так і з тих, що сьогодні вже науково описані, але філософсько-антропологічному досвіду ще тільки передують. Виникаюча в такому разі складність, утворена величезним каркасом різноманітних знань про людину, означає необхідність побудови *антропологічної моделі*, насамперед, *як структури*, в якій ця складність здатна найбільш повно відображатися, оптимально вбираючи при цьому ще й природознавчу базу осмислення, де модель і є структура, яка в спрощеному варіанті відтворює дійсність не у вигляді застиглих частин, а вже з відображенням взаємодії елементів і систем. Тобто, модель є структура, яка утворюється взаємодіючими системами.

З огляду на це модель чи створення моделі щодо даної проблеми *стає основою для осмислення антропологічної цілісності, а моделювання – пізнавальним методом* її теоретичного дослідження, який в антропології, на відміну від створення описових концепцій цілісності, як метод спеціально не розроблявся. П*ід моделюванням як методом пізнання антропологічної цілісності розуміється осмислення внутрішніх процесів людини, її зовнішніх зв'язків, відношень з усіма можливими для неї середовищами (природним, соціальним, культурним, духовним тощо) шляхом побудови її теоретичної моделі, сутнісними ознаками якої представляється адекватне дійсності відображення антропоструктури («зовнішньої» і «внутрішньої» людини) із властивими їй процесно-діяльнісними характеристикам.* Це відповідає прийнятому у філософії розумінню моделювання як методу пізнання. За визначенням І.Т. Фролова, «моделювання означає матеріальне чи мисленнєве імітування реально існуючої системи шляхом спеціального конструювання аналогів (моделей), у яких відтворюються принципи організації і функціонування цієї системи» [8, с. 20].

У чому ж полягає ефективність моделювання як методу пізнання антропологічної цілісності? По-перше, як вже зазначалося, модель «схоплює» не тільки структуру об'єкта, а і його динаміку як невід'ємну складову, що відкриває уявлення про єдине динамічне ціле людини, що включає всі антропологічні рівні, які самі по собі теж можна вважати окремими цілісностями, але як такими, що не виражають повноту людини та її сутність. Моделювання ж дає змогу відобразити *динамічну сутність людини як живої істоти*, яка (сутність) вже не зводиться до розвитку окремих сторін людини, скажімо, фізичної, психічної чи мисленнєвої, а залежить від узгодженої взаємодії, підпорядкованої певним універсальним антропологічним принципам і законам, відразу всіх їй притаманних цілісностей. Тому моделювання постає методом осмислення не сторін чи частин людини як таких, окремо взятих у їх застиглій, так би мовити «мертвій» формі, які передбачають філософське описування їх ознак та властивостей, але не дій (процесів) як загальноєднального чинника, а, значить, і не моделювання. Як конструктивний

метод пізнання моделювання прийнятне саме щодо сутності людини як її цілісності, утвореної динамічною єдністю всіх антропологічних рівнів, взаємодіючих з умовами існування людини. Власно, моделювання є методом пізнання саме антропологічної цілісності в її новому, нетрадиційному розумінні, яка вже не зводиться до окремих сторін чи проявів людини і може бути названою, наприклад, слідом за Д. Бомом, холономністю.

По-друге, моделювання як метод пізнання антропологічної цілісності оптимально дозволяє використовувати сучасні фундаментальні холістичні наукові принципи та відкриття, які здатні утворювати природознавчу основу для дослідження цілісності людини, а не слугувати для її пояснення тільки другорядними ілюстраціями з іншої сфери. У якості таких принципів можуть використовуватися вже застосовувані до антропологічної проблематики імпліцитний порядок (Д. Бом), голографічна парадигма (К. Прибрам), теорія бутстрапа (Ф. Капра), багатосвітова інтерпретація (А. Еверрет), солітонно-голографічна «пам’ять» (П. Гаряєв) та ін. Водночас наявність природознавчої основи дозволяє краще зрозуміти єдність всіх природ людини, її антропологічних рівнів, з’ясувати роль тіла як фізичного середовища самоорганізації духовних процесів тощо.

По-третє, моделювання щодо осмислення цілісності людини є завершальним етапом тривалого філософсько – наукового пізнання, який передбачає створення такого об’єкта-моделі, який несе в собі нові знання про людину, не вимагаючи створення все нових її моделей. При цьому отримана в результаті моделювання антропологічна модель, оскільки є максимально наближеною до реальної людини, несе ще й додаткову інформацію про неї як цілісність, що дозволяє переносити теоретично отримані результати модельного пізнання на людину як «оригінал» моделювання, визначати найефективніші варіанти її розвитку, практичної діяльності, умови еволюціонування тощо. Враховуючи цю перевагу модельного способу пізнання М.М. Моїсєєв пише: «Модель можна розглядати як спеціальну форму кодування інформації. На відміну від звичайного кодування, коли відома вся вихідна інформація і ми лише переводимо її на іншу мову, модель, яку б мову вона не використовувала, кодує і ту інформацію, яку люди раніше не знали. Можна сказати, що *модель містить у собі потенційне знання* (курсив Л. Т.), яке людина, досліджуючи її, може отримати, зробити наочним і використовувати у своїх практичних життєвих потребах… Саме цим і визначена передбачувальна здатність модельного описування» [9, с. 11]. При цьому слід додати, що *моделювання має ефект «подвійного знання» людини* чи подвійного моделювання, оскільки реальна людина і її модель мають продуктивно співвідноситися, а людина представлятися двічі, як образ, який можна вважати абстрактною моделлю людини, і як конкретна узагальнююча модель (у даному разі модель антропологічної цілісності). Адже в теоретичному дослідженні оперування відбувається з уявленням про людину самого дослідника, а не з конкретною людиною як особистістю чи живою істотою, яка тут не може бути присутньою. Тобто людина в будь-якому разі репрезентується, але не презентується.

Висновок. Моделювання є ефективним методом пізнання цілісності людини як її сутності, оскільки моделювання дозволяє перенести людину як живу, мінливу,

соціальну істоту в простір філософського дискурсу без втрати її цілісності, без зведення дослідження до дескрипції людських якостей і станів.

Список літератури

1. Философский энциклопедический словарь / Ред. Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

2. Большой энциклопедический словарь: философия, социология, религия, эзотеризм, политэкономия / [главн. науч. ред. и сост. С.Ю. Солодовников]. – Мн.: МФЦП, 2002. – 1008 с.

3. Краткий словарь по философии / [под общ. ред. И.В. Блауберга, И.К. Пантина]. – М.: Политиздат, 1982. – 431 с.

4. Штоф В.А. Моделирование и философия / Штоф В.А. – М. : Наука, 1966. – 301 с.

5. Вартофский М. Модели. Репрезентация и научное понимание / Вартофский М. – М. : Прогресс, 1988. – 506 с.

6. Гельвеций К.А. О человеке / Гельвеций К.А. // Соч.: в 2 т. – М.: Наука, 1974. - Т.2. – 235 с.

7. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / Эко У. – СПб.: ТОО ТК «Петрополис», 1998. – 431 с.

8. Фролов И.Т. Гносеологические проблемы моделирования / Фролов И.Т. – М.: Наука, 1961. – 443 с.

9. Моисеев Н.Н. Математика в социальных науках / Моисеев Н.Н. // Математические методы в социологическом исследовании. – М. – 1981. – С. 10 – 24.

Телиженко Л.В. Моделирование как метод осмысления целостного человека в постнеклассике // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Философия. Культурология. Политология. Социология. – 2010. – Т. 23 (62). – № 2. – С. 51-56.

Статья посвящена анализу моделирования как метода осмысления целостного человека в постнеклассике.

Ключевые слова: постнеклассика, модель, моделирование, антропологическая целостность, онтико-онтологическая дуальность.

Telizhenko L.V. Modelling as a method of comprehension of integral man is in postnonclassics // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Philosophy. Culturology. Political sciences. Sociology. – 2010. – Vol. 23 (62). – № 2. – P. 51-56.

Article is devoted the analysis of modelling as a method of comprehension of integral man is in postnonclassics.

Keywords: postnonclassics, model, modelling, anthropoloqical inteqrity, ontiko-ontologic duality.

Поступило в редакцию 13.10.2009